
**STAREA DE CONSERVARE A ICONOSTASULUI BISERICII
„SFINȚII ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIIL” DIN
SATUL MOARA, JUDEȚUL SUCEAVA**

Alexandrina CUȚUI*

Cuvinte cheie: icoane, catapeteasmă, stare de conservare, atac fungic, insecte xilofage, umiditate

Keywords: icons, iconostasis, conservation status, fungal attack, xylophagous Insects, moisture

Abstract

The iconostasis of the St. Dumitru Church from Adâncata, Suceava, dates back to 1794. The state of degradation of the entire ensemble (the iconostasis, the worship iconostasis and the painted vault) of the monument is very accentuated. The excessive humidity (the water flowing inside the church through the broken roof) and the attack of xylophage insects damaged the wood as well as the painting layer and the preparation layer. These degradations require the restoration of the whole church ensemble as a matter of urgency.

**Date generale despre Biserica „Sf. Dumitru”- monument istoric -
comuna Adâncata, județul Suceava**

Istoricul bisericii. Biserica de lemn „Sfântul Dumitru” din Adâncata este un lăcaș de cult ortodox construit la sfârșitul secolului al XVIII-lea în satul Adâncata. Edificiul religios se află localizat la o distanță de 7 km de municipiul Suceava, pe drumul județean 209A, și are hramul Sfântul Dumitru, sărbătorit la data de 26 octombrie. Biserica de lemn din Adâncata a fost inclusă pe *Lista monumentelor istorice din județul Suceava* din anul 2010 la numărul 191, având codul de clasificare SV-II-m-A-05486.

Prima biserică din satul Adâncata era situată în vatra satului și se presupune că ar fi fost construită la sfârșitul secolului al XVII-lea. Această afirmație este susținută și de descifrarea anului 1700 pe o cruce de piatră aflată în cimitirul bisericii și care a fost descoperită de către preotul Dimitrie Popovici, parohul bisericii noi din Adâncata în perioada 1935-1974. Pe această piatră se află următoarea inscripție: „*Supt această piatră odihnește trupul roabei lui Dumnezeu Gafița fiica preotului Dimitrie ot satul Adâncata văleat 1700*”. Această Biserică ar fi ars în totalitate în secolul al XVIII-lea. Pe locul bisericii arse a fost construită o altă biserică, mai extinsă. Istoricii C. Ciocoiu și Nicolae Stoicescu susțin această datare a bisericii, considerându-i ca ctitori pe strămoșii familiei Scriban (originari din Burdujeni).

* PhD., expert restaurator lemn policrom, Complexul Muzeal „Bucovina”, Suceava

Biserica a fost restaurată capital între anii 1794-1796, prilej cu care s-a modificat planul inițial al acesteia, (prin adăugarea spre vest a unui spațiu cu rol de pronaos din bârne de brad și construirea pe latura sudică a noii încăperi a unui pridvor de piatră) și s-au înlocuit elementele de lemn, deteriorate. Cronica parohiei consideră anul 1794 ca an al ctitoririi, acesta fiind înscris în pomelnicul-triptic, împreună cu numele celor doi frați preoți (Ion și Gavril Horătău), desemnați drept ctitori. Lăcașul de cult a fost resfințit în anul 1796 de către arhiepiscopul Anania Atonitul. O nouă serie de lucrări de reparații au avut loc în perioada 1854-1860, cu această ocazie fiind reînnoit acoperișul din draniță și înlocuită catapeteasma. Rolul bisericeții de lemn a decăzut după construirea între anii 1929-1939 în centrul satului a unei biserici de piatră, cu același hram.

Între anii 1972-1973, biserica-monument istoric a fost restaurată la inițiativa mitropolitului Iustin Moisescu al Moldovei și Sucevei. Biserica are pictură murală. În apropiere de biserică, se află și un turn clopotniță din lemn. În anul 2001 a fost zidit un lumânărar în curtea bisericii cu cheltuiala familiei lui Petru Girigan, primul ctitor al Parohiei Adâncata II. În curtea bisericii se află două cruci vechi de piatră, pe care se citesc cu greutate și nesigur următoarele inscripții în limba română cu caractere chirilice: „*L(a)m scris eu ctitori Petru ot Bot(o)șani*” și „*Supt ac(e)astă cruci odihnești trupul răposatului robului Dumnezeu Vasili .icu din ...*”. Crucile sunt parțial acoperite de mușchi și au inscripțiile parțial șterse de vreme.

II. A Descrierea iconostasului, a iconostasului de închinare

Ansamblul catapetesmei are rolul de a transmite mesajul liturgic credincioșilor de la o generație la alta, aflați în sânul bisericii. Și la Biserica „Sf. Dimitrie” din Adâncata, catapeteasma îndeplinește acest rol, deoarece pictura este realizată după canoanele Bisericii. Pictura catapetesmei este realizată în stil țărănesc în manieră neobizantină. Tehnica de execuție este tempera grasă¹²⁸² pe suport din lemn de tei, frizele decorative, stâlpii, ușile împărătești fiind realizate din lemn sculptat cu elemente simple, fiind policromat cu strat pictural și foiță metalică din argint. Catapeteasma se desfășoară pe șase registre. Dimensiunile catapetesmei sunt: 4 m la bază 2,10 m înălțime la icoanele „de poală” și icoanele împărătești. Începând cu registrul praznicilor împărătești, catapeteasma are o lățime de 3,60 m și o înălțime de 2 m.

Organizarea generală a iconostasului este tradițională, dar datorită faptului că suprafața în care acesta se desfășoară este mică, registrele superioare sunt reprezentate în imagini mici, distribuite pe același panou format din două scânduri distribuite orizontal, lipite între ele prin încliere. Tot lipsa spațiului a făcut ca această catapeteasmă să nu fie prevăzută cu frize decorative.

Registrul de la baza tâmplei (registrul I) care cuprinde icoane cu scene din Vechiul Testament, la această catapeteasmă, scenele sunt încadrate de două rânduri de rame, debitate mecanic, cu un model simplu. Acestea sunt aurii. Una care delimitează

¹²⁸² Tempera grasă înseamnă că se folosesc culori tempera cu emulsie din gălbenuș de ou concentrată.

imaginea de restul registrului „de poale” și una care încadrează întreg registrul de poale. Rama exterioară, în partea superioară se termină cu trei frunze trilobate care sunt peliculizate cu foiță din metal (argint). Fondul actual este de culoare verde închis.

Ușile împărătești sunt realizate destul de simplu din punct de vedere ornamental, ca întreg ansamblul iconostasului. În partea superioară, se găsesc sculptate frunze de acant, palmete în cinci lobi, care decorează ușa. În partea inferioară, în forme romboidale cu laturile arcuite spre interior se află reprezentații cei patru evangheliști. Imaginile acestea sunt încadrate tot de motive fitomorfe frunze stilizate în partea superioară și flori stilizate în partea inferioară. De pe ușile împărătești lipsește scena cu „Buna Vestire”.

Icoanele împărătești nu sunt încadrate de stâlpi. Dacă stilul pictural în care este realizat întreg iconostasul este cel țărănesc, icoanele din registrul împărătesc tind spre un stil mai somptuos, mai elegant. Icoanele din acest registru (Iisus Pantocrator, Maica Domnului cu Pruncul, Sf. Nicolae și Sf. Dimitrie) sunt realizate în culori tempera grasă. Fundalul este poleit cu foiță din metal nobil (aur). Tot pe fundal, Peste foița din aur s-a aplicat prin lipire cu șelac pilitură de cupru. Ramele care încadrează icoanele sunt asemănătoare cu cele de la icoanele de poală.

Ușile diaconești lipsesc la această catapeteasmă. Deasupra icoanelor împărătești, nu se află frize decorative.

Registrele superioare sunt pictate pe scândurile care alcătuiesc peretele bisericii.

Registrul icoanelor praznicare (registrul III). Acestea sunt în număr de 14 (în loc de 12 câte sunt de obicei). Acestea sunt dispuse în acord cu erminia, ținând cont de succesiunea evenimentelor importante din viața Mântuitorului și a Fecioarei Maria. Acest registru este simplu fără a fi îmbogățit cu decorațiuni sculptate. După cum am menționat, acest registru este pictat pe un singur panou alcătuit din două scânduri dispuse orizontal, și lipite între ele. Pictura este în tehnica tempera grasă pe lemn de tei, cu strat de preparatie – grund. Icoanele sunt aproximativ egale ca și dimensiuni.

Registrul icoanelor Sfinților Apostoli(registrul IV). Icoanele din acest registru sunt 7 la număr, iar fiecare are câte doi apostoli reprezentați. Fiecare icoană este delimitată prin coloane pictate. Coloanele care încadrează imaginile apostolilor sunt unite între ele în partea superioară prin arce de cerc.

Registrul icoanelor cu Sfinții Prooroci (registrul V) este alcătuit din 6 medalioane pictate, în interiorul fiecăruia fiind câte doi prooroci.

Ultimul registru (VI) cuprinde Sf. Cruce (Iisus Hristos răstignit) și Sf. Ioan Evanghelistul și Molena cu Fecioara Maria.

B. BOLTA NAOSULUI – DESCRIERE

Bolta naosului este din scânduri din lemn de brad care au dimensiuni variate pe lățime.

Desfășurarea iconografică de pe bolta pictată este următoarea: în cele patru colțuri sunt realizați cei patru evangheliști, iar între imaginile cu evangheliști, atât în partea sudică, cât și cea nordică se află câte un înger. Pe peretele vestic este pictată Sf.

Treime: Dumnezeu Tatăl pe tron alături de Dumnezeu Fiul, iar Sfântul Duh între Ei, în chip de porumbel. Imaginea de fond de pe bolta naosului este pictată reprezentând un cer înstelat.

Într-un medalion, în centrul boltei, se află pictat Iisus Pantocrator. Medalionul este încadrat de un text scris în slavonă. Pictura este realizată cu pigmenți naturali. Ca liant a fost folosit cleiul de origine animală. După cum am menționat, suportul picturii sunt scândurile care compun bolta naosului. Există și strat de preparație sub stratul pictural format dintr-un amestec de ipsos și praf de cretă cu clei de origine animală (clei de oase). Sub icoanele care au fost pictate, în zonele de îmbinare ale scândurilor sub stratul de preparație au fost aplicate fâșii din pânză.

Medalionul din centrul boltei naosului.

Iconostasul de închinare.

Acesta se află situat pe peretele despărțitor dintre pronaos și naos. Face parte dintr-o catapeteasmă mai veche, cel mai probabil care a fost înaintea celei actuale. De o parte și de cealaltă a ușii prin care se intră din pronaos în naos, se află în partea dreaptă icoana Mântuitorului Iisus Hristos, iar în partea stângă, icoana Fecioarei Maria cu Pruncul în brațe. Sub icoanele împărătești se află icoane de poală. Icoana „hramului” în prezent este dispusă pe peretele sudic al pronaosului. Deasupra canatului ușii se află un registru cu icoane care reprezintă praznice împărătești.

Starea de conservare

a) Starea de conservare a iconostasului, iconostasului de închinare

Ansamblul iconostasului are o stare de conservare precară datorată în primul rând atacului biologic. Atacul fungic cu *Hiphodontia breviseta* prezintă o multitudine de micelii și de corpuri de fructificație, ceea ce duce la o extindere accelerată. Atacul ei este rapid, se generalizează într-un interval scurt de timp și îmbolnăvește structura lemnoasă a întregii construcții.

Pe lângă faptul că participă la producerea distrugerii propriu-zisă a lemnului, ciupercile dau o colorație anormală a materialelor pe care le afectează. În cazul colorațiilor anormale, acțiunea lor se limitează la consumarea substanțelor nutritive din celulele de parenchim, pereții celulari rămânând intacti sau fiind afectați într-o foarte mică măsură. În cel de al doilea caz, ele descompun materiile lignocelulozice din alcătuirea pereților celulari, lemnul suferind modificări din ce în ce mai adânci ale compoziției chimice și în final, prin putrezire, pierzându-și complet integritatea. O formă ușoară de modificarea compoziției chimice a lemnului, înregistrată la unele specii, este răscoacerea. În cazul putrezirii, lemnul suferă o modificare profundă a compoziției chimice. Cea mai mare parte a putregaiurilor încep printr-o „răscoacere” a lemnului. Între putregai și răscoacere, la speciile la care aceasta din urmă se poate instala, există o multitudine de stadii intermediare.

Pe lângă atacul masiv al fungilor, **peretele iconostasului, al iconostasului de închinare**, prezintă numeroase urme ale atacului insectelor xilofage *Anobium punctatum* și *Xestobium rufovillosum* (orificii de eclozare). Acestea se observă la toate elementele din structura iconostasului și a icoanelor care împodobesc naosul și pronaosul bisericii.

Fragilizarea lemnului din iconostas este notabilă, lemnul suferind modificări în aspect și rezistența mecanică, având aspect buretos în secțiunea elementelor rupte (profilurile ample sculptate în formă de „S” sau de vițe de acant).

Datorită atacului xilofag și fungic, precum și a unor șocuri mecanice, unele elemente sculptate s-au desprins în timp și au fost „fixate” abuziv în cuie și cu sârmă, acestea rămânând inestetic în iconostas, creând lacune profunde sau superficiale.

Pentru a masca uzura foitei metalice și unele lacune superficiale sau profunde ale stratului de preparație, câteva elementele sculptate din ornamentica iconostasului s-au peliculizat cu bronzuri acrilice. Intervenția cu alte culori nu este în exces. Chiar dacă intervențiile au fost cu caracter intenționat de înfrumusețare a iconostasului, acestea au agravat procesul de degradare deja existent¹²⁸³. Acolo unde au fost peliculizări, tehnica originală de poleire și-a pierdut inevitabil din strălucire. De asemenea, cuiele și sârmele care au fost folosite pentru prinderea elementelor fracturate și desprinse au reprezentat agresivități mecanice pentru lemnul deja fragilizat.

Icoanele care fac parte din iconostasul de închinare au suportul din lemn fragilizat în proporție de 75%. În urma unor tensionări ale panourilor icoanelor,

¹²⁸³ ***, *L'Arte del Restauro*, a cura di Gino Piva, Editore Urlico Hopeli, Milano, 1992, pp 182-197.

datorită degradării pronunțate a lemnului, s-au produs lacune. Odată cu pierderea materialului lemnos s-a pierdut și stratul pictural.

Praful, murdăria aderentă și ancrasată se datorează faptului că, suprafețele sunt mai greu accesibile, (în special cele din zonele superioare)¹²⁸⁴. Pe suprafețele inferioare, unde uzura funcțională este mai pronunțată, precum și din cauza folosirii în mod repetat a unor mijloace mai abrazive de desprăfuire, s-au produs abraziuni și zgârieturi.

Starea de conservare a versoului iconostasului: atacul masiv al fungilor și cel al insectelor xilofage este vizibil și aici, iar murdăria aderentă și ancrasată, praful s-au acumulat în timp, în exces.

Influența microclimatului în care factorii fizico-chimici și biologici au conlucrat cu factorul uman prin intervenții necorespunzătoare, au determinat în special degradarea suportului, antrenând uneori și preparația policromiei.

Icoanele de „poală” și cele de închinare din pronaosul și naosul bisericii prezintă urme masive ale atacului fungic și a celui xilofag pe verso, în timp ce pe suprafața pictată deteriorările sunt mai mult la nivelul superficial al verniului. Deteriorarea și brunificarea verniului este mai pronunțată la icoanele din registrele superioare și la cele care împodobesc bolta pronaosului și pereții bisericii. Acesta s-a brunificat odată cu trecerea timpului. Pe suprafața pictată sunt prezente urme de praf, fum, ceară de la lumânări și urme de rășini topite (tămâie sărită din cădelnițe). În special la icoanele împărătești, atât la cele din iconostasul mare cât și la cele de la iconostasul de închinare, imaginea chipurilor sunt afectate de degradarea și opacizarea albului de plumb care a fost folosit în pictură. Petele provocate de prezența atacului fungic, au degradat stratul pictural și au brunificat și opacizat verniul. Pe suprafața pictată, în special în registrele inferioare, sunt prezente pete de ceară și depuneri de murdărie grasă (uleiul din candelă). Tot la registrele inferioare, este evidentă uzura funcțională, în special în zonele unde sunt reprezentate mâinile sfinților pe care credincioșii le sărută la închinare. PH-ul acid pe care saliva îl are și rujul de buze au format o crustă groasă pe suprafața stratului pictural, de multe ori această murdărie formând un corp comun cu stratul de vopsea.

b) Starea de conservare a boltei pictate

Bolta naosului este alcătuită din bârne și din scânduri din lemn de rășinoase. În timp, acoperișul din șindrilă s-a spart, astfel apa pluvială a ajuns pe grinzile de la baza boltei și pe scânduri. S-a mai remarcat faptul că, lemnul a fost afectat și de faptul că, în decursul anilor, în podul bisericii și-au făcut cuib jderii. Urina animalelor au afectat iremediabil grinda și scândurile de la baza boltei, în partea de nord. Lemnul din grinzi și scândurile care formează bolta bisericii prezintă un masiv atac al insectelor xilofage. Acest atac este încă activ, deoarece sunt prezente grămezi de rumeguș pe suprafața lemnului (în podul bisericii).

¹²⁸⁴ Alexandrina Cuțui, *Conservarea icoanelor ca bunuri de patrimoniu*, în „Candela” revistă de teologie și cultură a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, an XVII, nr. 2-3 martie-aprilie/2007, p. 44.

Scândurile care compun bolta, au fost așezate pe lungimea naosului, fiind bătute în cuie și dibluri din lemn. Deoarece bolta bisericii urma să fie pictată, în zonele de îmbinare a scândurilor s-au lipit fâșii de pânză pentru ca în momentul contragerii lemnului să nu apară fisuri și crăpături în stratul de preparație și stratul pictural.

Pe suprafața bolții, pictura nu a suportat intervenții ulterioare, însă starea de degradare a acesteia este mai evidentă decât la icoanele din peretele celor două iconostase (iconostasul mare și iconostasul de închinare) despre care am vorbit.

La bolta naosului sunt prezente degradări majore ale grundului. Liantul din componența acestuia a suferit procese ireversibile de îmbătrânire¹²⁸⁵, astfel grundul pierzându-și coeziunea. În special grundurile „grase”, ca și în cazul de față, (grundurile în care se adaugă și ulei de in pentru ai spori elasticitatea), prin îmbătrânirea uleiului, se formează o structură deasă de microfisuri, care în timp produc sfărâmări progresive ale grundului. În situația de față, pictura de pe boltă a fost expusă la un exces de umiditate, (apa pluvială care s-a scurs pe bolta naosului prin spărturile și fisurile din acoperișul de șindrilă, dar și umiditatea absolută din ambientul bisericii), grundul s-a gonflat, iar după uscare, acesta a devenit pulverulent. Progresiv, s-a ajuns la pierderea adeziunii, procesul de degradare extinzându-se și asupra peliculei de culoare. Pe lângă condițiile de microclimat, tehnica de execuție deficitară a avut un rol important în apariția degradărilor.

Degradarea grundului s-a produs și datorită prezenței atacului fungic (*Hiphodontia breviseta*). Degradarea grundului a dus la desprinderea stratului pictural. Această formă de degradare este extrem de evolutivă. Umiditatea excesivă despre care am amintit, precum și îmbătrânirea și deteriorarea liantului din compoziția grundului a făcut ca pe alocuri fâșiile din pânză aplicate în zona de îmbinare să se dezlipească și să se deterioreze iar stratul de preparație și cel pictural să se piardă, formând lacune. Culoarea a devenit friabilă datorită îmbătrânirii și „consumării” liantului din compoziția sa, aceasta pierzându-și coeziunea¹²⁸⁶. Acestea au afectat unitatea imaginilor de pe bolta naosului, prin prinderea stratului pictural, fiind vizibile zonele albe unde se vizualizează grundul. Pe lângă suprafețele cu desprinderi, pictura de pe suprafața boltei are un grad mare de opacizare datorat depunerilor masive de fum și praf.

¹²⁸⁵ Ioana Demetrescu, Sorin Ionescu, Horia Gheorghiu, *Adezivi-proprietăți, utilizări*, Editura Tehnică, București, 1994, p. 32.

¹²⁸⁶ Cornelia Bordașiu, *Problematika îndepărtării repictărilor necorespunzătoare de la iconostasul bisericii „Banu”*,

A. Forme de degradare a icoanelor din iconostas.

Atac biologic masiv (lemn atacat al cărui aspect este spongios)

Verni voalat și brunificat, depuneri de murdărie, praf, fum.

Icoană de poala, pete de ceară, murdărie aderentă și neaderentă, repictări ale fondului și ramelor.

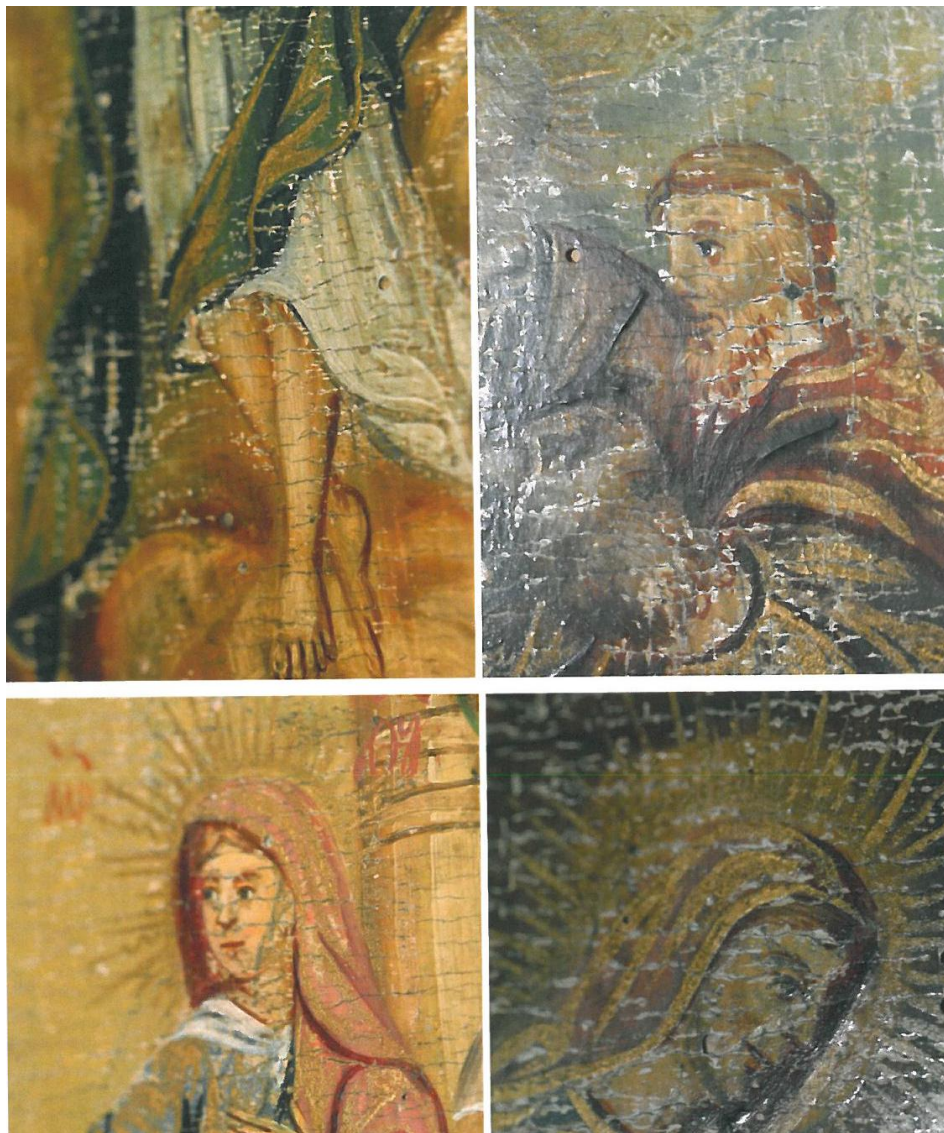
Verni brunificat, lacune pe lungimea fibrei lemnului

DESPRINDERI OARBE, ÎN ACOPERIȘ, LACUNE.

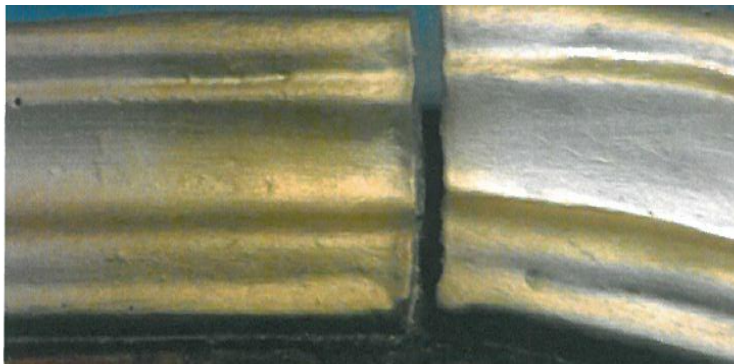
Lipsa stratului de preparație, dar și fluctuațiile de temperatură și umiditate au dus la desprinderi și pierderi masive a stratului de culoare pe lungimea fibrei lemnului.

Degradarea stratului pictural provocate de intervenții necorespunzătoare de ștergere

Forme de degradare ale stratului pictural (cracluri, desprinderi, rosături)

Detaliu desprindere și distanțare ramă icoană „poale”

Depuneri de murdărie aderentă și neaderentă

Desprinderi și pierderi ale stratului de preparație și ale stratului de culoare (Ușă Împărătească)

B. Forme de degradare la bolta pictată a naosului.

Murdărie aderentă și neaderentă se suprafața lemnului din boltă (fotografie realizată în podul bisericii) - excremente de șoareci, praf, pânze de păianjen, insecte moarte

Formațiuni de rumeguș ceea ce indică prezența unui atac activ al insectelor xilofage

Scânduri ude ceea ce indică faptul că acoperișul permite pătrunderea apei pluviale

Căprior din componența boltei naosului, cu atac xilofag activ
Depuneri de murdărie aderentă și neaderentă,
cablu de curent electric fixat direct pe lemn

Grindă de la baza boltei (partea de nord), atac xilofag activ, atac fungic

Aceeși grindă și scândurile de la baza boltei
(partea de nord) văzute din biserică (detalii)

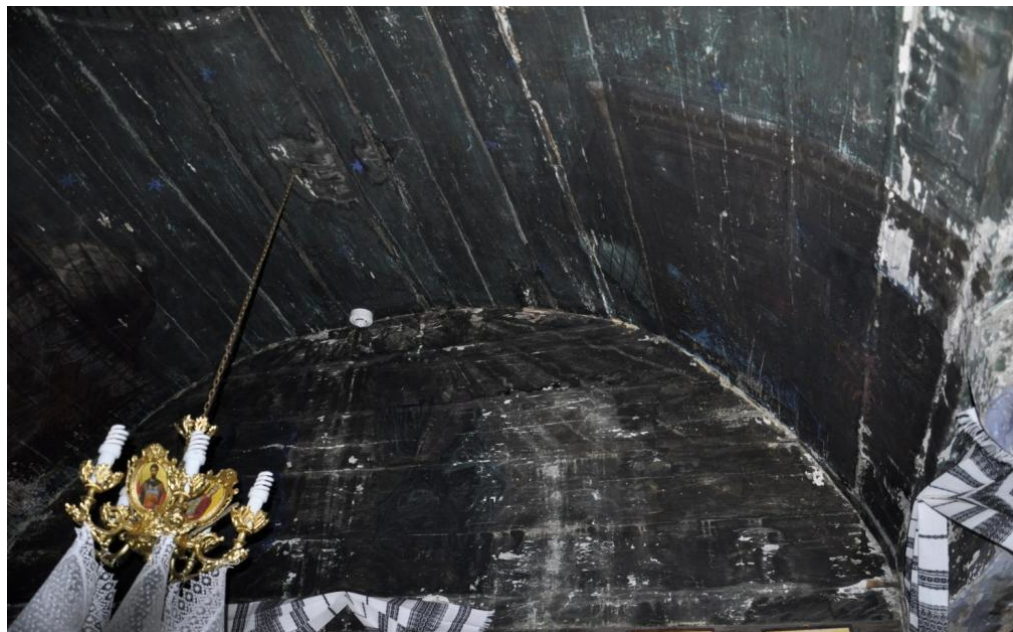
Lemn putrezit, distanțări ale scândurilor, lacune ale stratului pictural

Urme ale umidității provenite de la urina de jder

Pierderi ale peliculie de culoare datorate apei care s-a prelinș prin spărturile acoperișului

Imagine de ansamblu a boltei naosului și a scenei de pe peretele vestic: pete de umiditate provocate de apa care s-a scurs prin spăturile din acoperiș, lacune ale stratului pictural, depuneri de fum și praf, rosături.